

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

132:1 • 2012

Petimäterkritik i stället för diskussion av forskningsresultat

Genmäle till Magnus Lundberg

BERTIL LUNDBERG *Göteborgs universitet*

I häfte 3 av *Historisk tidskrift* 2011 recenserar fakultetsopponent Magnus Lundberg, i negativa ordalag, undertecknads avhandling "*Jesus är för spanjorerna*": studier av den katolska missionens misslyckande i det tidigkoloniala Peru, framlagd vid Institutionen för historiska studier vid Göteborgs universitet 2010.¹ Att en avhandling, som efter vederbörlig, offentlig genomlysning blivit godkänd, därefter av samma person, som utan framgång opponerat mot avhandlingen i syfte att få den underkänd, kan nagelfaras och dekapiteras i en ledande akademisk publikation, är knappast ett exempel på god vetenskaplig etik. I praktiken medför det här förfarandet värre skada för respondenten än en aldrig så negativ kritik i samband med disputationen. Även om det finns möjlighet till en efterkommande replik, står opponentrecensionen för alltid som en dom över en påstådd akademisk haverist. Mot denna bakgrund vill jag här ändå bemöta den kritik som Lundberg framför.

Först några ord om opponenter. Magnus Lundberg är en internationellt respekterad auktoritet på bland annat latinamerikansk kyrkohistoria och mission, i synnerhet vad beträffar Mexiko. Det andinska området förefaller han vid tiden för disputationen, december 2010, inte ha ägnat sig åt. I varje fall framgår detta inte av hans mycket detaljerade curriculum vitae. Själv är jag historiker, inte missionsvetare, än mindre teolog. Att jag nu väljer att gå i svaromål mot Magnus Lundbergs recension beror bland annat på att den, enligt min uppfattning, väl negativa kritik han framför i *Historisk tidskrift* i stort sett är en förstärkt kopia av den han

1. Magnus Lundberg, "Tidigkolonial mission i Peru", *Historisk tidskrift*, 131:3 (2011) s. 657–663.

framförde vid disputationen. Sedd med mina ögon blir kritiken inte mer berättigad bara för att den upprepas, bara mer exponerad. Opponentens röda tråd från disputationen till recensionen är en nära nog exempellöst negativ kritik, presenterad med en auktoritär och pompös underton. Här krävs ett genmäle.

Recensionens disposition har tre huvudpunkter: "forskningsläget", "begreppsanvändning" samt "källor". Om vi börjar med forskningsläget påstår Lundberg helt framt att jag inte behärskar detta. Han hävdar att min litteraturlista sannolikt är "den kortaste i en modern, historisk avhandling" (s. 659). Huruvida hans påstående är korrekt eller inte är egentligen av mindre betydelse. På ett sätt har dock Lundberg rätt: den är kort. Därmed inte sagt att den är otillräcklig. Vad jag har dristat mig att göra är att begränsa mig till att enbart ta upp den litteratur som jag använt mig av i mitt arbete, vilket möjligen bryter mot den praxis som länge karaktäriserat svenska avhandlingar och vetenskapliga artiklar, där referenslistan ibland framstår som märkligt lång i förhållande till hur de där angivna skrifterna har använts i arbetet.

Lundberg hävdar i anslutning till detta att "kyrkan i det tidigmoderna Peru är ett synnerligen välutforskat fält" och att jag i mitt arbete helt underlåtit att använda mig av "tidigare forskning" (s. 659). Av flera skäl är detta ett märkligt påstående, bland annat då det inte är "kyrkan" i dess vidaste bemärkelse som utgör objektet för min forskning. Det är dess mission, en inte obetydlig distinktion. Att läsa in och förhålla sig till allt material som rör den koloniala kyrkan och dess olika verksamheter är inte enbart praktiskt ogenomförbart utan framför allt onödigt. Här har dock Lundberg fog för sin anmärkning, att jag inte redogjort för och motiverat detta, vilket tydligen hade varit nödvändigt för att undvika missförstånd, något som också illustreras av att Lundberg antar att oredivisad forskningslitteratur är detsamma som för mig obekant och av mig oläst litteratur.

Varför jag bland en myckenhet av relevant forskningslitteratur valt just Rubén Vargas Ugarte och Pierre Duviols som ledande representanter för det problemområde som jag arbetat med har jag uppenbarligen inte lyckats förklara. Jag skall försöka en gång till: Enligt min uppfattning är Vargas Ugarte den historiker som på ett särklassigt sätt har kartlagt den katolska kyrkans historia, inklusive dess mission bland den indianska befolkningen i det koloniala Peru. Att hans forskning ligger ett

antal decennier tillbaka i tiden innebär inte att den skulle vara förlegad, som opponenter påstår. Tvärtom utgör den ett oumbärligt, alltid vitalt referensverk för var och en som vill arbeta med den katolska missionen i Peru. Pierre Duviols, som för övrigt bedrivit aktiv forskning ända in på det nya årtusendet, ses av oss som försöker förstå varför den katolska missionen i Peru misslyckades, som en auktoritet på den andinska missionens område. Han slår fast att huvudproblemet för missionärerna inte var att den indianska befolkningen inte skulle ha tagit till sig den kristna tron – för det gjorde den i stor utsträckning – utan att man behållit sin gamla tro som en religiös ”back-up”. Magnus Lundberg ser båda dessa forskare som inaktuella utan att ens försöka klargöra vad det i så fall skulle vara som berättigar detta epitet – annat än att deras huvudsakliga forskning ligger ett antal år tillbaka i tiden. Det är ju tur för Darwin och Einstein att de inte var historiker...

Det borde väl vara ett anständighetskrav att opponenter konkretiserar sin kritik i stället för att svepande hävda att det finns en uppsjö av modern litteratur på området som jag inte har använt mig av. Han borde kanske nämnt några författare. Jag skall heller inte ha inkluderat ”knappast något av den äldre forskningen på området” (s. 659). På min fråga vid disputationen om dessa arbeten, äldre som nyare, innehöll forskningsresultat som skulle kullkastat mina påståenden och ifrågasatt mina resultat, valde Lundberg att inte svara. Han skriver vidare att jag använt mig av ”allmän och föråldrad handbokslitteratur” (s. 659). Detta är inte sant, inte heller att de andra författare, utöver Vargas Ugarte och Duviols, som jag nämner i avhandlingen, ofta är förpassade till fotnotsnivå. Vilka dessa verk är säger opponenter heller inte, vilket gör det svårt att bemöta kritiken. Rimligtvis gäller det dock knappast de verk som är daterade till sent 1990-tal eller i några fall 2000-talet. Opponenten påstod vid disputationen att som exempel på litteratur som jag skulle ha missat återfinns ett antal biskopsbiografier – här är Magnus Lundberg specifik! Han modifierar i sin recension detta till att gälla ”vetenskapliga arbeten om (ärke-)biskoparna i det tidigkoloniala Peru” (s. 659). Jag hävdar, nu som då, att de åsyftade arbeten är hagiografier och att deras vetenskapliga värde är mycket begränsat. Författade av kyrkans män, syftade de i princip bara till att harangera den kyrkliga elitens tidigare insatser. Även här ställde jag frågan vid disputationen, som jag nu upprepar: Om det är så som Magnus Lundberg säger, på vad sätt skulle detta påverka mina

slutsatser och mina resultat? Jag fick inget svar då, och jag lär väl inte få något denna gång heller!

Lundbergs sammanfattande kommentar avseende min hantering av forskningsläget är egentligen alltför tarvlig i sin nedlåtande attityd för att förtjäna ett bemötande. Jag skall dock göra ett konstaterande: Det generella omdöme han formulerar och som mynnar ut i att jag inte skulle ha arbetat "akademiskt ärligt" (s. 66o), utgår från hans flagranta underkännande av den forskningslitteratur jag använt. Detta gör han alltså utan att ge ett enda exempel på hur den litteratur som jag använt skulle ha vilselett mig, eller vilken annan litteratur som bättre hade tjänat avhandlingens syfte. För att ha gjort ett stort nummer av att jag i min litteraturlista inte ha tagit upp och namngivit vad han anser skulle vara relevant litteratur, målar han nu in sig själv i samma hörna där han placerat mig – det man väljer att inte namnge har man heller inte läst. I mitt fall är detta dock inte korrekt. Huruvida det är det i recensentens fall vet bara han.

Avhandlingens begreppsanvändning är recensentens andra huvudkritik. Han finner denna "mycket märklig" (s. 66o). Låt oss se vad han syftar på: Lundberg förlorar sig tidigt i ett resonemang där han i princip ifrågasätter om jag vet vad "kyrkan" är och huruvida jag inkluderar de religiösa ordnarnas ledare i denna med mera. Jag vill bara meddela att alla som sysslat med peruansk kolonialhistoria vet att kyrkan var splittrad i ett antal grupperingar som konkurrerade inbördes om inflytande, bland annat på missionens område. Vidare är det allmänt bekant att kyrka och stat befann sig i ett symbiotiskt förhållande som bland annat innebar att kyrkan i ett antal viktiga avseenden var underordnade den spanska statsmakten. De religiösa ordnarna hade inom kyrkan, speciellt under de inledande decennierna, haft en privilegierad ställning, och det var först efter flera årtionden som staten formellt beslutade att den episkopala ledningen inom kyrkan skulle ta över ansvaret för missionen, samtidigt som ordnarna tvingades ge upp ett antal av sina privilegier. Denna maktförflyttning blev som bekant inte oproblematiske. Ett annat grundläggande problem var att vissa av kyrkans ledare kände en större samhörighet med Rom än med Madrid och att man såg på statens inflytande i kyrkliga affärer med misstro. Opponentens, enligt min uppfattning, poänglösa utläggning om missionärerna och *doctrineros* och den intressekonflikt som existerade mellan biskoparna och de religiösa ordnarna, skulle man

helst velat förbigå, om det inte var för att han, på grund av det påstått "oklara användandet av centrala termer och bristen på distinktioner" i min avhandling, landar i konklusionen att "bäriheten i mina slutsatser är svåra att avgöra" (s. 66o). Här snuddar Lundberg, för en gångs skull, vid den centrala problematik som jag diskuterar, men eftersom jag – enligt honom – inte visat förmåga att reda ut basala begrepp avseende kyrkan, vägrar han uppenbarligen att föra diskussionen ett steg längre.

Opponenten ondgör sig också över att jag använder mig av ordet "indian" och att jag inte skulle ha förstått att det var en kolonial konstruktion. Jag borde enligt honom ha använt mig av "modern forskning" för att förstå den andinska kulturen, dess olika språk och religioner. Lundberg ironiserar över mina "svävande och paternalistiska beskrivningar av de inhemska gruppernas trosföreställningar och religiösa praktiker" och konstaterar att jag förbisett att tala om kvinnorna (s. 66i). Arroganta insinuationer om att jag skulle brista i kunskap om några av de discipliner, som är mest centrala för var och en som sysslar med andinsk antropologisk, historisk eller religiös problematik, dominerar hans text.

Slutligen kommer Lundberg in på begreppet "misslyckande" (s. 66i). Han tycker uppenbarligen inte att jag förklarar vad ett misslyckande för missionen skulle vara, eller för den delen vad en lyckad mission var. Låt oss se: Enligt min uppfattning var det ett "misslyckande" att det efter nästan ett århundrade av mission var svårt att hitta en enda indian i vicekungadömet Peru som var en god katolik! Detta intygades av företrädare för både kyrka och stat, vilket opponenter inte förnekar men heller inte över huvud taget kommenterar. En "lyckad" mission, å andra sidan, skulle varit om missionen förmått övertyga en majoritet av den indianska befolkningen att överge den gamla religionen till förmån för den kristna tron! Ganska klart, eller hur?

"Källor" är den tredje och sista av Lundbergs huvudpunkter. Han konstaterar att jag använder mig av redan känt material "som dessutom är otroligt begränsat för att bilda grunden för en doktorsavhandling" (s. 66rf.). Att jag avsiktligt använt känt material och ställt frågor som tidigare inte ställts till det, kan väl på intet sätt utgöra något som diskvalificerar källorna. Tvärtom: för en historiker är det en poäng i sig att kunna påvisa att känt material kan utsättas för nya frågor och visa sig ha förmågan att ge nya svar. Lundberg förlorar sig sedan i en spydig kritik

över att jag inte kallar de dokument som skrevs i samband med kyrkomötena för dekret utan för protokoll. I realiteten var de beslutsprotokoll som förärades lagligt mandat. Jag har även i andra sammanhang, enligt opponenter, använt mig av "anakronistiska" begrepp till dennes irritation, men till båtad för en modern läsekrets. Denna kritik är således formellt korrekt, men enligt min uppfattning, ren petimätkritik.

Magnus Lundberg kritiserar mig för att ibland inte ha använt originaltexter eller reviderade källpublikationer. Modern forskning, som Lundberg vurmar för, refererar dock, precis som jag, i stor utsträckning till Vargas Ugartes icke-reviderade version av beslutsprotokollet från till exempel det tredje konciliet. Jag har stämt av innehållet mellan Vargas Ugartes version och Lisis (som Lundberg förordar); överensstämmelsen är i allt väsentligt mycket god. Det andra konciliets förkortade textversion på spanska har länge oproblematiskt använts i forskningen. Jag borde dock ha kontrollerat med det latinska originalet och redovisat vad som kan ha fallit bort. Där får jag böja mig för kritiken.

Jag erkänner gärna att jag kan ha slarvat i vissa detaljer, vilket dock inte har haft någon bäring på min undersöknings resultat. Men visst, jag kunde ha varit mer pedantisk. Samtidigt begår opponenter ett värre misstag, möjligen påverkad av sin önskan att följa regelverket i detalj. Det är när han påstår att biskoparna saknade juridiskt ansvar för missionens utfall, eftersom vissa koncilie- och synodprotokoll inte hade godkänts i Spanien eller Rom. Magnus Lundberg påstår alltså att biskoparna omöjligen kunde "försöka implementera dem då påven och kronan satte sig emot" (s. 662)!? Bristen på ett formellt juridiskt godkännande skulle i så fall, enligt Lundberg, varit det som gjorde att biskoparna inte genomförde de beslut de själva hade varit med om att arbeta fram. Detta är obegripligt. Juridiskt ansvar? De hade väl ändå ett ansvar för att följa sitt kyrkomötes intentioner, sitt eget samvete och inte minst det uppdrag de hade från vår Herre. Min uppfattning är dock att huruvida konciliEDEKREten var juridiskt valida och publicerade eller ej, för övrigt inte spelade någon som helst roll. Kyrkans beslutsfattare efterkom ofta varken påbud från kungen eller vår Herre. I många fall var det i stället Mammon som stakade ut vägen.

Att det koloniala Peru skulle vara ett "exotiskt" ämne för en vanlig svensk historiker, som Lundberg småironiskt avslutar med att påstå, må vara sant. Jag skulle dock vilja exkludera mig själv, då jag tillbringat ett

antal år i Peru och kan upplysa om att det exotiska avtar som en funktion av tiden; däremot knappast det fascinerande i ett i övrigt fantastiskt land.

Sammanfattningsvis vill jag säga att det är beklagligt att Magnus Lundberg väljer att lägga ned så mycket av sin möda på att försöka hitta sak- och metodfel, påfallande ofta på detaljnivå, i stället för att diskutera de slutsatser som jag redovisar.